

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.1.161

UDK 821.163.4(497.6).09 Musabegović J.
371.315.2:81-3

Primljeno: 05. 03. 2024.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Edina Murtić

METODIČKI PRISTUP ROMANU *SKRETNICE* U KOMUNIKACIJSKOM KONTEKSTU

Metodički pristup romanu *Skretnice* Jasmine Musabegović u ovome radu stavlja u prvi plan komunikacijske kompetencije učenika. Nastoji se pokazati kako u savremenoj metodici nastave književnosti interpretacija i dalje zauzima centralno mjesto povezujući metodičke modele i potrebe učenika. U procesu metodičke obrade romana kombiniraju se elementi različitih pristupa: interpretacijski, problemski i otvoreni metodički pristup. Cilj je razraditi strategiju čitanja i potaći razvoj jezičnih vještina/kompetencija: čitanje, govorenje, slušanje i pisanje. U ovom tipu metodičke interpretacije roman je postavljen kao literarni predložak u funkciji razvoja temeljnih učeničkih kompetencija. Aktivnosti učenika se usmjeravaju prema samostalnom čitanju, istraživanju i pisanju na teme i probleme koje pokreće roman s tendencijom da se iskoriste benefiti njegove otvorenosti za međupredmetnu korelaciju.

Ključne riječi: metodika; roman; komunikacija; interpretacija; kompetencije

UVOD

Metodički pristup romanu *Skretnice* u ovome radu utemeljit ćemo u stvarnosti metodičkog trenutka u Bosni i Hercegovini i globalnim tendencijama aktualizacije čitanja. U Kantonu Sarajevo započeo je proces kurikularne reforme, ali još uvijek nije do kraja proveden. Prelazak iz dugogodišnje nastavne prakse usmjerene na sadržaje prema nastavi usmjerenoj na učeničke kompetencije i ishode realizira se postepeno. Ovaj dinamičan proces zahtijeva prilagodbu učenika i nastavnika slijedeći

zahtjev da učenici u toku školovanja kroz nastavne sadržaje razviju kompetencije za sadašnje i buduće potrebe pojedinca i društva.¹ Poučavanje maternjeg jezika ključno je za uspješno ostvarivanje cjelokupnog procesa tokom obaveznog školovanja u svim nacionalnim programima i kurikulumima, te zbog toga predmetni kurikulum maternjeg jezika i književnosti sa jezičkim kompetencijama ima posebno važno mjesto. Prema *Evropskom referentnom okviru za cjeloživotno učenje (The European Framework of References for Lifetime Learning)*² na prvom mjestu od svih osam ključnih kompetencija navedena je jezička kompetencija na maternjem jeziku (jezička pismenost), a potom slijedi jezička kompetencija na stranom jeziku, što je u bosanskohercegovačkim starim nastavnim planovima i programima takođe bilo ustrojeno na taj način kada je u pitanju nastava maternjeg jezika i književnosti.

Uprkos važnosti jezičke pismenosti koja počiva na sposobnosti čitanja i razumijevanja teksta, brojna istraživanja i autori ukazuju na „opadanje pismenosti, a uz to i znatno smanjenje zanimanja za čitanje beletristike, kao i smanjenje samog društvenog ugleda književnosti“ (Grosman 2010: 10) u cijelom svijetu. U razvijenim evropskim zemljama proučavanjem čitanja se bave institucije vlade, čitavi instituti i timovi neprestano dolaze do novih spoznaja o tome kako čitanje djeluje ne razvoj učenika. Čitanje knjiga se nastoji što više približiti interesima učenika nasuprot pritisku tehnološkog razvoja. U izmijenjenim obrazovnim i društvenim okolnostima čitanje i dalje ostaje važan segment nastavnog procesa u kojem se trebaju kombinirati svi metodički modeli usmjereni na potrebe učenika i uspješnu realizaciju ciljeva i postizanje krajnjih ishoda. Nastavni proces usmjeren na ishode učenja u velikoj mjeri ovisi o individualnoj kompetenciji nastavnika/profesora i njihovoj spremnosti da kreativno odgovore novom metodičkom obzoru. Sam po sebi proces nije moguće realizirati naglo, preko noći. Takva metodička realnost vlada i u sredinama u kojim

1 Ova usklađivanja su povezana sa globalnim PISA (Programme for International Student Assessment) nastojanjima da se „svake tri godine u međunarodnom uspoređivanju preispita osnovne učeničke kompetencije petnaestogodišnjaka“ (Liessmann 2008: 64). Zauzevši kritički stav prema apriornom prihvatanju rezultata PISA testiranja kao glavne mjere kvalitete u obrazovanju, Liessmann navodi čitav niz vrhunskih filozofa i naučnika koji su u evropskom obrazovanju tražili istinski obrazovanog čovjeka u skladu sa humanističkim vrijednostima, nasuprot, kako kaže, pomodnoj dominaciji frazema „cjeloživotno učenje“, razvijanje „timskog rada“, „informatička pismenost“ itd. „Umjesto obrazovnih ciljeva prosvjetiteljstva (autonomija, samosvijest i duhovno prožimanje svijeta), umjesto obrazovnih ciljeva reformatorskih pedagogija (životnost, socijalne kompetencije i radost učenja), umjesto obrazovnih ciljeva neoliberalnih prosvjetnih političara (fleksibilnost, mobilnost i sposobnost za zapošljavanje) pojavio se jedan jedini obrazovni cilj da se položi PISA (ibid. 64). Proces rangiranja znanja usmjeren na ovaj način Liessmann smatra štetnim i vidi u njemu nastavak daljeg urušavanja obrazovanja pojedinca, koje je započelo zapostavljanjem vještina kao što su „čitanje, računanje, pisanje i mišljenje (to se sada zove kompetencija rješavanja problema)“ (ibid. 65).

2 <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf>

je ovaj proces započeo prije nego u Bosni i Hercegovini. „Zato se u strateškim dokumentima jasno naglašava da s ključnim kompetencijama treba odmah početi u okrilju tradicionalno organizirane škole, u koju će se postupno uvoditi sastavnice kurikulskog pristupa“ (Visinko 2014: 22). U dobro razrađenoj strategiji promjena u obrazovanju insistira se na postupnosti, primjeni u ograničenim sredinama uz nužan oprez i analitičko praćenje rezultata.³ Nastavnici u osnovnim i srednjim školama, kao znalci predmeta, u ulozi posrednika ili voditelja u procesu sticanja znanja moraju biti svjesni svoje uloge, koja se sve više usmjerava u organizacijskom smjeru i stvaranju ambijenta u kojem učenici samostalno, uz suptilno usmjeravanje nastavnika, usvajaju nove spoznaje i stižu bitne kompetencije. Metodika nastave književnosti nastoji pronaći metode kako bi se interesi učenika razvijali i usmjerili ka razvoju njihovih kompetencija. Naš cilj je ovim radom pokazati kako se metodičkim pristupom romanu *Skretnice*, koji odstupa od tradicionalne forme realističkog romana, može potaknuti čitateljska znatiželja za čitanjem i otkrivanjem novih spoznaja o sebi i svijetu. Čitanje i interpretacija romana će usmjeriti učenike na promišljanje o bitnim temama: kako se historijske turbulencije prenose na čovjeka i njegov život, kako se makrokosmos reflektuje u svakom mikrokosmosu, pogotovo u kritičnim periodima kao što je rat, o poziciji žene u svim njenim ulogama u životu itd. Metodičkim pristupom *novohistorijskom romanu* bosanskohercegovačke autorice Jasmine Musabegović u komunikacijskom kontekstu čitateljsku recepciju učenika postaviti ćemo kao bitan element u metodičkom pristupu. U svemu tome zastupljene su metode: čitanje, govorenje, pisanje i slušanje koje učenike vode ka krajnjem cilju nastave u komunikacijskom kontekstu.⁴

ROMAN U ŠKOLSKOJ INTERPRETACIJI I SAVREMENIM METODIČKIM SISTEMIMA

Odlučili smo se da roman *Skretnice* u metodičkoj interpretaciji uzmemo za literarni predložak koji će obuhvatiti komunikacijski razrađen metodički pristup. Kao najšira prozna forma roman u školskoj interpretaciji pruža brojne mogućnosti za razvoj učeničkih kompetencija. U metodičkoj prošlosti to su bili odgojni, obrazovni i

3 Čak i kada se u potpunosti ozvaniči zakonskim aktima, uvijek treba krenuti od činjenice da je za svaku promjenu u obrazovanju neophodna priprema, koja podrazumijeva i materijalno-tehničke okolnosti, ambijent, ali i naučnu bazu. Potrebna je naučno utemeljena studija, literatura koja će jasno definirati: *šta se hoće?*

4 Autori Srećko Listeš i Linda Grubišić-Belina (2016: 45) navode kao glavne nastavne metode u nastavi hrvatskoga jezika: metodu govorenja, metodu čitanja i metodu pisanja. Mi smatramo da je i slušanje metoda koja treba imati svoje mjesto uz navedene nastavne metode i zato je navodimo.

funkcionalni zadaci nastave. Dragutin Rosandić je među prvima ukazao na brojne mogućnosti koje pruža školska interpretacija romana. Za nas je interesantno da se dosta navedenih metoda iz te poznate metodičke škole može koristiti i danas u nešto modificiranim pristupima. Iako je prema novim tendencijama u nastavi književnohistorijski pristup u drugom planu, ili nije uopće prisutan, roman kao najšira prozna forma sadrži tematsko-idejni svijet, likove, stilska obilježja, jezik književnog teksta i druge odlike koje se kroz pitanja i zadatke mogu koristiti za razvoj govornog i pismenog izražavanja učenika. „Interpretacija romana prvenstveno otkriva književne vrijednosti teksta, ali istodobno utječe na izgrađivanje učenikove jezične i književne kulture“ (Rosandić 1972: 16). Šezdesete godine XX vijeka su bile iznimno važne za razvoj školskog modela interpretacije, jer se tada „utemeljuju novi književnokritički i metodički pristupi“ (Rosandić u Skupina autora 1994: 98). Školske interpretacije romana Ante Kovačića *U registraturi* postaju model zagrebačke škole metodičke interpretacije. Stilistički pristup Ive Frangeša⁵ inspirisao je brojne potonje interpretacije romana na cijelom južnoslavenskom prostoru. U to vrijeme Bosna i Hercegovina, posebno Sarajevo kao centar izdavaštva i bogate metodičke produkcije, u potpunosti se uklapaju u razvoj školske interpretacije, a roman je zahvaljujući složenosti i obimnosti omogućio potpuni procvat ovog metodičkog pristupa.⁶ Fatima-Nidžara Mujezinović⁷ je pokazala kako se metodički može pristupiti najkomple-

5 Kada je riječ o romanu Frangeš je najviše je uticao interpretiranjem epizode *Buđenje Ivce Kičmanovića*. Kod Juraja Mareka se od tog fragmentarnog metodičkog pristupa odlomku iz romana prelazi na cjelovit trosatni pristup romanu. Taj metodički interpretativni obrazac obuhvata sadržajno-stilsku analizu, idejno-tematsku, i analizu likova prema njihovom razvoju u romanu (Marek 1963).

6 Nekadašnje ugledne izdavačke kuće „Veselin Masleša“ i „Svjetlost“ imale su važnu ulogu u podržavanju odgovarajućeg ambijenta za razvoj nauke i obrazovanja. Tako je Dragutin Rosandić početkom sedamdesetih bio glavni urednik u izdanjima „Veselin Masleša“, gdje su metodičke interpretacije priredili poznati autori iz oblasti metodike nastave književnosti (Diklić, Marek, Skok, Rosandić, Turjačanin i drugi) kao i neki dokazani nastavnici i profesori tadašnjeg srpsko-hrvatskog / hrvatsko-srpskog jezika i književnosti. Izdvojićemo samo jedan dio objavljenih grupnih izdanja: *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu – roman* (1973), *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu - pripovijetka* (1973), *Metodički pristup književnoumjetničkom tekstu - lirika* (1975). Pored toga, Republički Prosvjetno-pedagoški zavod je u ediciji Nastavna biblioteka objavio stotinjak knjiga. Među njima i *Uvođenje učenika srednje škole u svijet romana* (Božović 1973), *Metodički pristup pripovjednoj prozi* (Grupa autora, red. Diklić 1974), *Čas lektire u srednjoj školi* (Mujezinović 1976).

7 Autorica Fatima-Nidžara Mujezinović je sedamdesetih godina bila predvodnica dobro osmišljene nastave maternjeg jezika i književnosti. Njena knjiga *Čas lektire u srednjoj školi* ni po današnjim kriterijima ne zaostaje u metodičkom angažiranju učenika za razvijanje kompetencija pismenosti, uz najsloženije procese interpretacije, analize pa i sinteze u nastavi književnosti. Prema ovom modelu interpretacije, našle su se na školskom satu lektire tada obavezne sljedeće lektire: Sofokle: *Antigona*, Šenoa: *Prosjak Luka*, Balzac: *Evgenija Grande* i Selimović: *Derviš i smrt*. Lektire su zastupljene sukcesivno od prvog do četvrtog razreda, a realiziraju se kroz čitanje (referiranje/koreferiranje), u procesu slušanja i govorenja učenika, kojem prethodi pisanje u vidu domaćih zadaća.

ksnijim književnim vrstama kao što su drama i roman, uz dobro razrađeno vođenje učenika sa (usmjerenim) pitanjima. Takav rad zasnivao se na zadacima za samostalno čitanje, pisanje u vidu domaće zadaće i lektire, a potom referiranje i koreferiranje na školskom satu. U metodičkom modelu školske interpretacije učenici čitaju književni tekst i pripremaju se za interpretaciju preko zadanih teza. Iz prezentiranih sadržaja možemo zaključiti da se i na ovaj način veoma uspješno razvijala kompetencija pismenosti o čemu nam svjedoče citati učeničkih odgovora (Mujezinović 1976). U ovom kreativnom metodičkom pristupu interpretaciji književni tekst je u funkciji usmjeravanja učenika ka razvijanju čitalačkih sposobnosti, zapažanju, analizi književnog teksta, ali i pismenom i usmenom osvrtu na pročitano, kao i kritičkom mišljenju i vrednovanju iznesenih činjenica. O tome u uvodnom tekstu autorica kaže:

„Metoda pristupa času lektire koji ćemo izložiti, nema pretenzije da bude obrazac za rad. On je, prije svega, primjer jednog oblika organizacije časa lektire, koji za učenike predstavlja mnogo manje „obavezu“, a mnogo više interesovanje, pa i zadovoljstvo.

S druge strane, iskustvo je pokazalo da nastavnik na ovaj način postiže:

- besprijekornu radnu atmosferu i angažovanost cijelog odjeljenja;
- postavljanje učenika kao subjekta, a nastavnika kao organizatora u nastavi;
- stvaranje navika konciznog usmenog i pismenog izlaganja;
- konfrontiranje stavova i mišljenja učenika, te razvijanje smisla za konstruktivnu kritiku;
- ocjenjivanje velikog broja đaka u toku samo jednog časa.“ (Mujezinović 1976: 3-4)

U nastavku se kaže da primjeri analize „nisu uvijek odgovorili na sve zahtjeve“, ali je prednost u tome što je „suštinski zahtjev ipak ispunjen“. Rajka Božović (1977) dala je primjer kako se metodičke, književno teorijske i druge okolnosti objedinjuju u metodičkom pristupu romanu, posebno se osvrnuvši na primjere koji uključuju dijalog u romanu toka svijesti. Osvrnuvši se na zapažanje Mihaila Bahtina u povodu Dostojevskog da je pisac u dijalogu sa njegovim ličnostima, zaključuje „da je dijalog sa učenicima moguć tek nakon uspostavljenog i raščišćenog dijaloga sa samim sobom“ (Božović 1977: 3.) Slijedeći već dobro razrađeni put školske interpretacije na kraju knjige autorica navodi potencijalna pitanja za metodičke pristupe interpretaciji romana zasnovane na različitim aspektima.⁸ Pitanja su koncipirana u zavisnosti od toga šta je polazište interpretacije: likovi, analiza romana u cijelosti ili

8 „Časopis *Umjetnost riječi* (1957) odigrao je značajnu ulogu u uvođenju tzv. interpretacijske metode u nastavu. Čitav niz edicija Beograda, Zagreba, Sarajeva pristupio je poslu na novoj metodičkoj literaturi. Ono što je urađeno na tom polju u posljednjih deset godina premašuje gotovo sve napisano u nas o toj problematici do tada“ (Božović 1977: 19).

problemsko-tematski pristup. Potvrdila je neophodnost preciziranja metodičkih intencija na primjeru pristupa interpretaciji romana.

Iako nastava bazirana na kurikulumu donosi drugačiji pristup od one usmjerene prema Nastavnom planu i programu (NPP) smatramo da i ovdje vrijedi zapažanje da je puno aktivnosti koje se drugačije imenuju zapravo već provedeno ranije u nastavi. To vrijedi i za metodički pristup romanu. Ako u vidu imamo kompetencije: čitanje, govorenje, pisanje i slušanje, kao primarne na putu sticanja temeljne jezičke kompetencije – komunikacije na maternjem jeziku, čitanje ostaje ključno, jer bez njegovog dobrog provođenja teško da je moguće govoriti o ostalim dobro razvijenim kompetencijama. O važnosti sticanja komunikacijske kompetencije na maternjem jeziku je dosta govoreno (vidjeti Rosandić 2013 i Omerović, Palić 2023), a sama književnost se tumači i prepoznaje kao jedna vrsta razgovora između čitatelja i autora.

„Čitanje umjetničkog teksta jeste *komunikacija*. U komunikacijskom procesu književnomjetnički tekst postaje prenositelj poruka a učenik čitatelj primatelj poruka. U nastavnom procesu, tj. u nastavnoj komunikaciji koja se temelji na književnomjetničkom predlošku (tekstu romana), ostvaruju se različite vrste komunikacije. Pri određivanju vrsta komunikacije uzimaju se u obzir jezične djelatnosti: *slušanje, govorenje, čitanje i pisanje*. Na temelju tih jezičnih djelatnosti utvrđuju se vrste komunikacija.“ (Rosandić u Skupina autora 1994: 96)

Čitanje je oduvijek osnova u komunikacijskom procesu doživljaja i obrade teksta. Zbog činjenice da je dubinsko čitanje u našem vremenu 'najugroženija vrsta' (Peti-Stanić 2019: 108) insistiramo na čitanju kao najvažnijoj metodi koja će voditi do razumijevanja, novih spoznaja i izgrađivanja vlastitog stava prema pročitanoj. U poređnom analizom različitih metodičkih sistema koji se uključuju u komunikacijski pristup nastavi uočavamo kombinaciju koja može uključivati određene etape iz različitih metodičkih sistema, kao što su:

- komunikacijski
- problemski
- korelacijsko-integracijski
- stvaralački
- otvoreni.⁹

9 O primjeni svih metodičkih sistema detaljno je pisao Rosandić (2013) na primjeru postavki udžbenika u kurikulumskom kontekstu. Svaki od navedenih metodičkih sistema ima svoj uobičajeni tok i predviđen je za jedan tip metodički osmišljene nastave. Komunikacijski metodički sistem polazi od teze da se preko književnog teksta prenose poruke, problemski se nastoji da učenici uoče ključne probleme u vezi sa književnim tekstom, da ih samostalno analiziraju do njihovog rješenja i objavljivanja rezultata. Korelacijsko-integracijski metodički

Kao što se i u literaturi ističe svaki metodički sistem čini jednu zasebnu metodu, međutim, kada se na taj način organizira nastava uvijek postoji opasnost da se javi otpor prema „šablonskom“ predvidljivom načinu rada što kod učenika može dovesti do zasićenja i smanjenog interesa. U kurikulumski organiziranoj nastavi voditelj nastavnog procesa ima puno više slobode za odabir metodičkih pristupa, pa prema tome mogućnosti su otvorene za razne vidove inovacija. U našem slučaju uzećemo različite metodičke etape iz svakog od navedenih metodičkih modela, za koje smatramo da bi mogle biti poticajne u fazi metodičke obrade romana. Stoga ćemo metodički pristup romanu *Skretnice* usmjeriti na slijedeći način:

- a) motivacija učenika za samostalno čitanje romana i pisanje eseja;
- b) provjera recepcije i čitanje/slušanje napisanog;
- c) diskusija, analiza;
- d) objavljivanje zajedničkih spoznaja i zapažanja.

Činjenica jeste da je vrijeme u kojem živimo nesklono čitanju i razvoju čitanja, ali i da se u kontinuitetu tokom 20. stoljeća kritičkim promišljanjem o nastavi tragaloo za adekvatnim načinima približavanja umjetničkih tekstova učenicima. U traženju pristupa koji razvija motivaciju opet ćemo u centar postaviti učenike i njihovu (ne)zainteresiranosti za čitanje.¹⁰

sistem povezuje dva ili više nastavnih predmeta preko zajedničkog korelata, zahtijeva učenički angažman u kreativnom pisanju, ili drugim aktivnostima (npr. gluma na osnovu literarnog predloška), otvoreni metodički sistem pruža najviše mogućnosti u izboru metodičkih postupaka za samostalno učenje pri čemu nastavnik/profesor vodi proces u školskom poticajnom ambijentu. Rosandić obrazlaže otvoreni metodički sistem kao fleksibilan, upućen na vlastiti izbor učenika u pogledu nastavnih sadržaja, metoda, nastavnih sredstava i pomagala i oblika učenja. Učenici, na primjer, mogu sami odabrati sadržaje između više ponuđenih, zatim biraju da li će raditi u grupi ili paru i sl. Samostalna aktivnost i objavljivanje rezultata do kojih su učenici došli uključuje komunikacijski proces zasnovan na čitanju, zatim usmenu i pismenu aktivnost. Objavljivanje spoznaja vodi ka zajedničkom spoznajnom rezultatu, a u tom procesu spoznaje učenika se provjeravaju usmeno ili nekim pismenim zadacima. Učenici su spremni na aktivno učešće u procesu i mjerenju vlastitih individualnih postignuća, postignuća do kojih su došli u paru ili u timu. Ovakav proces je bio zastupljen i u prethodnim decenijama posebno sedamdesetih i osamdesetih godina XX vijeka na dan učeničke samouprave kada su učenici mijenjali uloge sa profesorima. Zapravo, u oba slučaja radi se o metodi povremenog preuzimanja veće odgovornosti s ciljem razvoja samokritičkih sposobnosti kod učenika. U otvorenom metodičkom sistemu uloga nastavnika je uloga organizatora odgojno-obrazovnog procesa. Jer i kada se veći obim izbora sadržaja, metoda i dr. prepusti učenicima opet svu odgovornost i obavezu ima nastavnik.

10 „U cijelom se svijetu ljudi suočavaju s promjenama nalik navedenima, sa sve većim utjecajem tehnološkoga razvoja s kojim se moraju hvatati u koštac prilagođavajući nastavu novim interesima (ili nezainteresiranosti) učenika. Michael Fullan zabilježio je da ne možemo birati između promjene ili ne-promjene, nego da samo možemo birati načine reagiranja na promjenu. Učenici jesu i ostat će najvažnija stvarnost nastave, zato bi njihova promjena zanimanja i potrebe morali cijelo vrijeme biti u središtu razmišljanja o suvremenoj nastavi književnosti i čitateljskoj sposobnosti“ (Grosman 2010: 12).

U procesu doživljajno-spoznajne motivacije za samostalno čitanje romana *Skretnice* Jasmine Musabegović uočavamo nekoliko žarišnih tačaka na kojima je moguće graditi metodički pristup. Roman je napisala žena, a analizom popisa školskih lektira došli smo do zaključka da su prema zastupljenosti autorice romana u odnosu na autore na margini. Činjenica da je roman objavljen 1986. godine i da ga je napisala jedna od najprominentnijih bosanskohercegovačkih autorica biće nam polazna tačka u primjeni poticajnih metodama i postupaka. Zanemarićemo činjenicu da roman *Skretnice* nije uvršten u popis obavezne lektire. Pristupit ćemo mu cjelovito, kako je i jedino moguće sagledati roman (Rosandić 1972). Uz lokalizaciju teksta navest ćemo da roman po svojoj strukturi, načinu pripovijedanja, poziciji naratora i naratorskim tehnikama objedinjuje različite postupke sa kojim se učenici do sada možda nisu susreli.

Na ovaj način će učenici metodom usmenog govora iznositi zapažanja i promišljanja o poziciji žene u književnosti/umjetnosti i društvu, što je bitna učenička kompetencija.¹¹ Pravilno usmeno izražavanje, prema mišljenju anketiranih nastavnika i profesora bosanskog jezika i književnosti i razredne nastave, nedostaje savremenoj bosanskohercegovačkoj nastavi maternjeg jezika i književnosti. Autori Omerović i Palić (2023: 12) ističu važnost ovakvih i sličnih govornih vježbi u nastavi maternjeg jezika: „Vježbe usmenog izražavanja i fokusiranje na komunikacijske sadržaje u nastavi maternjeg jezika osobito su važni za razvoj verbalne fluentnosti učenika, poboljšanje njihovih retoričkih vještina te unapređenje kulture komunikacije i kulture dijaloga“. U ovakvim metodičkim pristupima književnost je medij preko čijih sadržaja se može razviti govorna i pisana komunikacija učenika i njihove kompetencije.

Doživljajno-spoznajna motivacija i samostalno cjelovito čitanje romana će uslijediti nakon čitanja odabranog odlomka iz romana i dijela odabrane književne kritike. Naime, ovdje namjerno izbjegavamo pitanja prije i nakon čitanja, jer smo svjesni da za današnje učenike mogu imati negativan uticaj na doživljaj teksta. Ostaćemo pri ponovo aktueliziranoj metodi interpretativnog čitanja i metodičkoj usmjerenosti na razvoj kompetencije slušanja, ali i motiviranja učenika za samostalno čitanje književnog teksta.

11 „S obzirom na sve probleme u vezi s poučavanjem maternjeg jezika u bosanskohercegovačkoj obrazovnoj praksi autori su u novembru 2020. godine proveli akciono istraživanje u osnovnim i srednjim školama na području Kantona Sarajevo te na širem području Federacije BiH (na prostoru Tuzlanskog, Zeničko-dobojskog, Hercegovačko-neretvanskog, Bosansko-podrinjskog, Unsko-sanskog i Srednjobosanskog kantona)“ (Omerović-Palić 2023: 11).

AKTIVNOST NASTAVNIKA	AKTIVNOSTI UČENIKA
<p>Na zidu učionice postaviti fotografije istaknutih bosanskohercegovačkih književnica (Bisera Alikadić, Jasmina Musabegović, Ljubica Ostojić, Ferida Duraković, Alma Lazarevska itd) Za početak razgovora (metoda dijaloga, metoda monologa) tražiti od učenika da nabroje najpoznatije autorice čije su tekstove, knjige čitali. Da li ste dosada čitali neko djelo Jasmine Musabegović? Možete li sa fotografije pretpostaviti na kojoj je autorica Musabegović?</p> <p>Smatrate li da su u lektirama ravnomjerno zastupljeni muški i ženski autori/ce? Šta mislite da li se kroz vrijeme mijenjala pozicija ženskih autorica? Znete li ko je prva žena dobitnica Nobelove nagrade za književnost, a ko su dobitnice u našem vremenu? Šta na osnovu broja dobitnica i dobitnika Nobelove nagrade možemo zaključiti o poziciji žene pisca? Pročitajte roman <i>Skretnice</i> i pronađite neke detalje na osnovu kojih biste i da ne znate ko je napisao, mogli zaključiti da je riječ o autorici?</p>	<p>Učenici bi trebali pogoditi na kojoj fotografiji je autorica romana <i>Skretnice</i>.</p> <p>Od učenika se očekuje da se prisjete nekih od imena autorica sa kojima su se susreli u lektiri, slobodnom čitanju prema vlastitom izboru, ili nekoj drugoj vrsti: naučno-popularni tekstovi, novinski tekstovi. Očekuje se da će učenici dati najviše odgovora koji su povezani sa školskom lektinom, jer nažalost rijetko čitaju kvalitetne neknjiževne tekstove: Sapfo, Nasiha Kapidžić-Hadžić, Bisera Alikadić, Ivana Brlić-Mažuranić, Alma Lazarevska, Jasna Šamić, Agatha Christie, Jane Austen itd.</p> <p>Pretpostavljamo da će u četvrtom razredu srednje škole biti malo učenika koji su se ranije susretali sa knjigama Jasmine Musabegović, jer je zajedno sa ostalim savremenim bosanskohercegovačkim autorima planirana za četvrti razred srednje škole, pa je tako zastupljena i u čitanci.</p> <p>U školskim lektirama je neuporedivo manje zastupljenih autorica u odnosu prema broju zastupljenih autora. U tradicionalno patrijarhalnom društvu pozicija žene je određena najviše njenom biološkom razlikom u odnosu na muškarca, ona je nositeljica života, obnavljanja života unutar tradicionalne porodice. Takvo shvatanje nije ženu prihvatilo kao ravnopravnu u intelektualnim oblicima javnog djelovanja. Nobelovu nagradu koju dodjeljuje Švedska akademija od 1901. godine prvi put je dobila autorica Selma Lagerlöf, švedska književnica 1909. godine. Neke od dobitnica iz našeg vremena su: Olga Tokarczuk (Poljska) 2018. Louise Glück (SAD) 2020 Annie Ernaux (Francuska) 2022.</p>

„Dijete uči govoriti i slušati kod kuće, na bilo koji način, dok su za njegov razvoj sposobnosti čitanja i pisanja svuda na svijetu odgovorne škola i formalne vladine institucije koje organiziraju i planiraju nastavu. Tako je u Velikoj Britaniji, na primjer, izvještaj o pismenosti naslovljen na vladu i kraljicu. Ondje su osposobili dvjesto stručnjaka specijaliziranih za čitanje, koji obilaze škole i pomažu uvesti uspješniju nastavu, dok se oko pismenosti trude svi, pa čak i vlada. Rad na podizanju pismenosti u takvim uslovima doista može uspjeti.“ (Grosman 2010 :14-15)

Učenici će saznati da osim što je roman napisala autorica i glavni lik u romanu jeste žena Fatima. Ona je lik koja egzistira u okruženju različitih identiteta nastojeći ih pomiriti u sebi. Od početka romana uočavamo složenost karaktera glave junakinje. Naracija u trećem licu isprepletana je sa Fatiminim unutrašnjim monologom, što je bio način da nam je autorica približi kao suprugu, majku, kćerku, sestru, prijateljicu itd.

„Nije očekivala mučninu pred susret s Jukićem. To je zato što je izmijenila zahtjev, pa se još nije pripremila. A nema šta da se pripremi na igru i dopipavanje istine. Odluka je da bude što jednostavnija i otvorenija. Zbunjen otvorenošću Jukić će je teže odbiti. Ono, onu vukodolinu neće ni spominjati.

Prvo, obući će se u tamno. I to je bio jedan od razloga što su je odbacili. Muslimanka, pa u crnom. Neće se šminkati, ili možda ipak malo srmom da podvuče oči, da se ne vide tragovi jutrošnjeg napora.

Preko crnog kaputa staviće lisicu koju je Nezir ubio, i koju je ona, eto, iz ekstravagantnosti, o kojoj su takođe pričali u čaršiji, obojila u crno. Uz to šubaru nemirne dlake, opet od obojene lisice, a nosile su se uz glavu zbijene kape, turbani, saliveni kao dio glave. To joj je dobro stajalo; njena kao salivena glava nosila je te kape kao dio sebe. Glava je još ljepše i pravilnije oblikovala kapu. Ali, ova velika i tršava šubara ulazila je dlakama u lice i pojačavala bjelinu i nježnost njene puti, širila joj glavu i skladnije stajala uz dugačko i vretenasto tijelo. Kao neki krov što se malo nadnosi i prikriva intimu svega što je ispod njega. Ovaj put će staviti samo srebrni nakit. Da iznenadi. I zlato i bunda koju je ponijela bili bi prostački pretenciozni. Mirisali bi na duh kasabe što se predstavlja u svjetlu obilja i bogatstva.

Tako će izgledati.

A ponašaće se jednostavno.“ (Musabegović 1991: 64)

Pitanjima ćemo od učenika saznati kako su doživjeli lik Fatime i šta misle o njoj na osnovu pročitane odlomka.

Pitanja:

- Da li se Fatima doima kao neko koga poznajete?
- Možete li pretpostaviti za kakav susret se priprema?

- Kako nam autorica pripovijeda, u kojem licu?
- Šta mislite na osnovu iznijetih razmišljanja kakav je lik Fatima?
- Koje ženske osobine prepoznajete u liku Fatime?

Pretpostavljamo da će učenici u odgovorima reći da je Fatima žena koja brižljivim odabirom odjeće, brigom za detalje odaje osobu rafiniranog ukusa koja smatra da je to u važnim situacijama jedan od načina na se može govoriti o sebi i slati neku poruku. Fatima promišlja o tome kakav dojam želi ostaviti na sugovornika kojeg namjerava posjetiti, ali o tome kako će i šta će govoriti. Ona se priprema za važan susret brinući o onome što bi u tom susretu moglo presuditi da postigne cilj. O kakvom susretu je riječ, šta Fatima želi i za koga, učenici će saznati čitajući roman. Pokazaće se da ono što na prvi pogled može odavati utisak trivijalnog ima svoju duboku pozadinu u težnji majke, supruge, sestre za spašavanjem voljenih članova njenog porodičnog kosmosa. S obzirom na to da se iz odlomka može zaključiti kako je posrijedi kompleksan lik i situacije, učenicima ćemo predložiti neke od relacija koje im mogu pomoći u sastavljanju pisanih zadataka, ali ćemo reći da nisu obavezni držati se tog okvira ukoliko sami budu imali drugačiju ideju o pisanju eseja. Zadatak za učenike će biti da nakon samostalnog čitanja romana napišu esej u vidu vlastitog zapažanja o liku Fatime i o njenom položaju u životu, odnosno u romanu. Uz to mogu se kritički osvrnuti na sam roman, dati osvrt na historijski period kada se odvija radnja. Učenici će, u zavisnosti od njihove recepcije, iznijeti vlastite stavove i kontekstualizirati roman. Tako će, nadamo se, najbolje upoznati jednu od važnih bosanskohercegovačkih spisateljica, ali i povezati uočene detalje iz književnog teksta sa vlastitim životnim iskustvima. Nakon toga slijedi interpretacija na nastavnom satu.

INTERPRETACIJA NA ŠKOLSKOM SATU

Učenici imaju mogućnost izbora (otvoreni metodički model) prema kojem mogu pripremati izlaganje i interpretaciju podijeljeni u četiri grupe, a svako će unutar grupe moći odabrati da li želi raditi samostalno ili u paru. Kao nastavna sredstva učenici će moći koristiti preporučene knjige, kao i odabrane književnokritičke tekstove sa Interneta. Nastavnik će učenike uputiti na autore čije tekstove mogu pronaći. Na školskom satu interpretacije razvije se analiza u kojoj će učenici kombinirati sve metode: govorenje, slušanje, pisanje i čitanje bitnih dijelova.

Primarna preporučena literatura:

- Musabegović, Jasmina (1991), *Skretnice*, u *Muslimanska književnost XX vijeka*, knj. XXI, Svjetlost, Sarajevo

- Musabegović, Jasmina (1999), *Skretnice* (prir. E. D.), Biblioteka Ars. Lektira, Sarajevo Publishing, Sarajevo
- Spahić, Vedad (2003), *Čitanka 4*, Sarajevo Publishing, Sarajevo

Književne kritike:

- Duraković, Enes (1999), Pogovor *Na skretnicama života*, u Musabegović, Jasmina, *Skretnice*, Biblioteka Ars. lektira, Sarajevo-Publishing, Sarajevo
- Kapidžić-Osmanagić, Hanifa (1991), "Romansijer i esejist Jasmina Musabegović", u: Musabegović, Jasmina (1991), *Skretnice*, Svjetlost, Sarajevo
- Kazaz, Enver (2004), *Bošnjački roman XX vijeka*, Naklada Zoro, Zagreb - Sarajevo
- Moranjak-Bamburać, Nirman (2006), "Trauma-memorija-pripovijedanje (Romaneska trilogija Jasmine Musabegović)", *Sarajevske sveske*, br. 13; dostupno na <http://sveske.ba/bs/issues>.

Osnova za interpretaciju je pročitani roman, a nadalje se u diskusiji uključuju citati i razgovor na temelju postavljenih teza. Učenici teze obrazlažu dijelovima vlastitih eseja, književnog teksta i odlomcima iz književne kritike. Njihova zapažanja i promišljanja o pročitanoj romanu na kraju će biti objedinjena u zajedničkom rješenju samostalnog problemskog istraživanja. U dosadašnjim književnokritičkim interpretacijama romana *Skretnice* naglašeno je da se Fatima pojavljuje kao individua uhvaćena u vrtlog života između porodice i sopstvene individualnosti, složenog identiteta koji remeti ustaljeni tradicijski red.

„Ta žena, koja je učena samo jednom kvalitetu života i njegovim suptilnostima, određenoj boji »slatka« i određenom mirisu čistoće, ponosnom držanju glave i gordosti ma i unutar krajnje skromnosti životnih uslova, neće znati, kao ni njen muž, uostalom, na početku rata, na kojoj je strani pravda, ali će to shvatiti gledajući šta se dešava i na kojoj su strani žrtve.“ (Kapidžić-Osmanagić 1991: 16)

Egzistencijalni čvor koji se iz kolektivnog steže u pojedinačnu dramu zanimljiv je i prema koncepciji „polimodalnog egzistencijalističkog romana“ (Kazaz 2004: 99) u kojem se Fatima poput grčke heroine bori da sačuva živote vlastite djece, ali uz muža Nezira spašava brojne druge živote, održavajući u tom segmentu njene borbe tradicionalno prihvaćeni obrazac žene kao obnavljajuće snage života. Fatima se, uz svu žrtvu, suprotstavlja sveopćem zlu koje ih je okružilo. Ona ruši norme, ne samo zbog odabira da se uda za staleški puno „slabiju partiju“, ne ni zbog izrazite

emancipiranosti u „bezzarskom“ hođu ženske otkrivenosti, već u aktivnoj borbi za svoje bližnje. Ta borba podrazumijeva žensku i majčinsku snagu i brigu, ali i odlučan stav pred svima koji joj se nađu na putu. Njen život bukvalno i simbolički izložen je kao neki vagon pun ljudskog iskušenja odabiru ispravnih skretnica. Ona kao snažna lokomotiva ruši sve prepreke, ali joj u jednom momentu bolest i iscrpljenost oduzmu snagu. Roman *Skretnice* za učenike donosi puno mogućnosti da se suoče sa bitnim temama koja se tiču događaja i stanja u vremena između dva rata, u toku i na samom kraju Drugog svjetskog rata.

Prisustvo autorice i ženski govor, u kojem ponekad ne razaznajemo samog naratora od lika Fatime (vid slobodnog neupravnog govora), čine plodnu osnovu za razgovor o romanu. Moguće je razviti dijalog, diskusiju o muškim i ženskim viđenjima istog teksta, o poziciji žene u romanu i u današnjem svijetu. Roman otvara i mogućnost da se lik, stavljen u kontekst historije, posmatra u svezvremenskoj egzistencijalnoj osuđenosti na borbu sa silama zla. U odnosu na nastavni predmet historija moguće je ostvariti korelaciju istražujući historijski okvir zbivanja na području Bosne i Hercegovine, Evrope i svijeta u vrijeme kada se događa radnja romana (oko i za vrijeme Drugog svjetskog rata).

PROBLEMSKO RAZRJEŠENJE NAKON ČITANJA ROMANA *SKRETNICE*

U problemskom razrješenju učenici će prvo iz naslova definirati koji problem su čitajući roman izdvojili, a nakon toga će u cijelosti pročitati esej. Moguće je da učenici prezentiraju grupni rad, rad u paru, individualni rad, u zavisnosti od toga za koji oblik rada su se prema mogućnostima otvorenog metodičkog modela odlučili.

Nakon prezentacije može se razviti diskusija postavljajući Fatimu kao centralni lik u središte svih odnosa koje ona realizuje prema ostalim likovima i kontekstima: Nezir, Lazar, brat Ibrahim, Lazarov sin Ivan, amidža i san o amidži, Dženeta, porodica koja je prihvata u izbjeglištvu, snovi, priviđenja, stvarnost itd. Interpretirajući lik kroz sve ove relacije učenici će postepeno otkrivati i radnju romana te sadržajno i značenjski povezanu simboliku naslova romana. Tako će sami čitajući i govoreći o pročitanoj aktuelizirati epizode iz romana i otkrivati složenu fabulu. Nakon toga ćemo tražiti da se prisjete i pronađu u romanu epizode u kojim Fatima izvojuje pobjedu.

„Radnja romana zbiva se pred i tokom Drugog svjetskog rata. Glavna junakinja **Fatima**, Bošnjakinja porijeklom iz hercegovačke begovske porodice, živi uz prugu u nekoj bosanskoj zabit, s djecom i mužem željezničkim službenikom. U teškim vremenima Fatima je stub porodice. Ta senzibilna i natprosječno emancipirana žena želi biti aktivan protagonista u iznalaženju najboljih rješenja (skretnica) za svoje bližnje.“ (Spahić 2003: 209)

Nakon toga ćemo pročitati odlomak iz knjižene kritike (pogovora) Enesa Durakovića, priređivača romana *Skretnice* (1999) .

„Sva se zbivanja, naime, i u općoj i u ličnoj perspektivi prelamaju kroz svijet, svijest i podsvijest glavne junakinje Fatime, majke i žene koja izuzetnom snagom drži na okupu cijeli porodični kosmos, izložen vrtoglavih virovima i iskušenjima društvenih i historijskih preobražaja i potresa. Čas u evokativno-retrospektivnim, čas u prezentno neposrednim zbivanjima zanimljive, dramatski koncipirane linije fabuliranja uobličuje se jedna i arhetipski prepoznatljiva i pojedinačno autentična sudbina žene koja kroz iskušenja vremena i života pronosi silinu nezatomljivog vitalizma, čuvajući toplinu životvornog porodičnog svijeta izloženog koliko izvanjskim, toliko i unutarnjim silama rasapa.“ (Duraković 1999: 257-258)

(...)

„Fatima je samosvjesna, izuzetno senzibilna ličnost koja osjeća da je žena ta matična struja životne obnove i održanja, ona je ta koja u surovosti svijeta osjeća prirodnu i nezatomljivu snagu života koji se brani pred raznim silama koje nagrizaju temeljne i životne opstojnosti i moralne uspravnosti. U tom smislu sve što se zbiva u svijetu i društvu oko nje za Fatimu je bitno ne samo u mjeri koliko se ta zbivanja reflektiraju na njen ili na život porodice, nego i na odnos spram svijeta uopće.“ (ibid. 259)

(...)

„Fatima se po najdubljim principima etičke mjere postojanja opredjeljuje protiv zla braneći sam život, upravo ono čulno meškoljenje vitalnih snaga u čovjeku, što ih jer nekad osjećala kao temeljnu istinu svoga bića. Zato će u romanu slike ratnog užasa smjenjivati sublimne evokacije njenog djevojaštva, kao opomena pred zlom koje se usremljuje na uništenje osnovnih principa postojanja.“ (ibid. 260)

Izvodi iz Durakovićevih kritičkih osvrtu na roman su prilagođeni upravo učenicima srednje škole, knjiga je iz edicije pripremljene za školsku lekturu, pa su stil i jezik bliski učenicima. Međutim, očekujemo da će neki učenici vlastite interpretacije potkrijepiti i kritikama ostalih predloženih autora. Učenička saznanja i ovladavanje kompetencijama će također biti relizirana u zavisnosti od strukture odjeljenja i mogućnosti učenika. Većina

njih će vjerovatno prvi put čuti i upoznati književnoteorijske pojmove *novohistorijski roman*, *polimodalni egzistencijalni roman*, ali i razmišljati o intenzivnom doživljaju tijela kao dijela prirode, o poređenju tijela sa rijekom, o igri vode i tijela itd. Kao motivaciju za razgovor navesti ćemo citat, a učenici takođe sami mogu odabrati dijelove romana koje će pročitati i interpretirati.

„Ispod tih, prirodno uvis istjeranih obala strujao je život i prvi koraci djetinjstva. U tom opkoračenju zaustavljale su se, tek samo na trenutak, životne matice vode koja je zabunom pošla u suprotnom pravcu, da bi se ponovo vratila svome toku. Iz zabune je nastao taj mali zastoj-vir-predah. Sve te slike rodnog kraja tjelesno je ponovo doživljavala. Voljela je da se, prilikom posjete roditeljima, vrati tim starim virovima svjetlosti na vodi, u drveću, u prozorima, u arabesci vinove odrine, u šumu voća što prepuno sunca pada na tlo... Ali ovakve ih je u sjećanju više voljela; naramcima je sve slike odjednom skupljala po svom tijelu, tako da su sve u istom trenutku, živjele po njenoj koži, žilama, sluhu, očima. Sva zgusnuta toplina zrelosti.“ (1991: 83)

U mogućoj među predmetnoj korelaciji iz predmeta historija učenici će upoznati/ponoviti najznačajnije historijske okolnosti/okvir iz vremena zbivanja događaja iz romana. Moguće je interpretaciju povezati u korelaciji sa likovnom i muzičkom kulturom navodeći umjetnike koji su tematizirali Drugi svjetski rat. Tema se može proširiti slikama iz novijih ratova i svakodnevnog stradavanja. Za primjer možemo uzeti prikaz rata devedestih godina u Bosni i Hercegovini i patnje ljudi, boli i molitve, stradanja nevinih prognanika koje su prikazali najznačajniji likovni umjetnici našeg prostora i vremena, npr. Mersad Berber i Safet Zec.

ZAKLJUČAK

U metodičkom pristupu romanu *Skretnice* krenuli smo od kompetencijskih potreba učenika. S obzirom na činjenicu da je čitanje u razvijenom tehnološkom svijetu u krizi nastojali smo pokazati kako u nastavi organiziranoj prema zahtjevima kurikulumu i učeničkih kompetencija, nekada možemo posegnuti za kombinacijom različitih metoda i takvim hibridnim pristupom poticati razvoj učeničkih kompetencija: govorenja, slušanja, čitanja i pisanja. U realiziranju kurikulumu poseže se za različitim metodama od igre do složenijih zadataka, koji će motivirati učenike i usmjeriti ih u procesu čitanja, razumijevanja teksta i konačno pomoći u izgradnji vlastitih stavova i kritičkog mišljenja na temelju pročitanih književnih tekstova. Roman *Skretnice* bio je naš izbor za ovakav vid kombinirani eksperimentalni pristup, jer i sam sintetizira tradicionalne i moderne naratorske proseedee. I ne samo u tehnic

pripovijedanja, već i u značenjskom smislu roman se poigrava dekonstruirajući tradicionalni realistički način pripovijedanja simbolikom, netipičnim žanrovskim pripadanjem romana podvrsti ličnog, porodičnog, historijskog. Sve ovo nas je uputilo ka iznalaženju jednog drugačijeg metodičkog modela u kojem se otvorenost ogleđa u propusnosti za primjenu inovativnih metodičkih intencija na zasade tradicionalne školske interpretacije, sa učenicima kao aktivnim sudionicima cjelokupnog procesa uz diskretno, ali pouzdano vođenje profesora. Za ovakav metodički pristup potrebno je planirati najmanje dva školska sata. Ovo je samo jedan od načina kojim se nastoji najviše aktivnosti usmjeriti na čitanje i učeničke kompetencije govorenja, slušanja i pisanja koje su ključne za uspješan nastavni proces, ali i uključivanje učenika u svakodnevni život i njihovu buduću afirmaciju u društvu.

IZVORI:

1. Musabegović, Jasmina (1991), *Skretnice*, Svjetlost, Sarajevo
2. Musabegović, Jasmina (1999), *Skretnice*, Sarajevo-Publishing, Sarajevo

LITERATURA:

1. Božović, Rajka (1977), *Uvođenje učenika srednje škole u svijet romana*, Svjetlost, Sarajevo
2. Diklić, Zvonimir (ur.) (Grupa autora) (1974), *Metodički pristup pripovjednoj prozi*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo
3. Diklić, Zvonimir (ur.) (Skupina autora) (1994), *Metodičke upute uz interpretacije književnih djela*, Školska knjiga, Zagreb
4. Frangeš, Ivo (1959), *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb
5. Grosman, Meta (2010), *U obranu čitanja: Čitatelj i književnost u 21. stoljeću*, Algoritam, Zagreb
6. Kazaz Enver (2004), *Bošnjački roman XX vijeka*, Naklada Zoro, Zagreb - Sarajevo
7. Liessmann, Konrad Paul (2008), *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Jesenski i Turk, Zagreb
8. Listeš, Srećko, Linda Grubišić-Belina (2016), *Kompetencijski pristup nastavi Hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb
9. Marek, Juraj (1963), *Književnost i jezik u školi*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo

10. Moranjak-Bamburać, Nirman (2006) "Trauma-memorija-pripovijedanje: Romaneska trilogija Jasmine Musabegović", *Sarajevske sveske*, br.13, dostupno na <http://sveske.ba/bs/issues>
11. Mujezinović, Fatima-Nidžara (1976), *Čas lektire u srednjoj školi*, Svjetlost - Zavod za udžbenike, Sarajevo
12. Omerović, Mirela, Ismail Palić (2023), *Bosanski jezik i komunikacija u nastavnoj praksi*, Sarajevo Publishing, Sarajevo
13. Peti-Stanić, Anita (2019), *Čitanjem do (spo)razumijevanja*, Ljevak, Zagreb
14. Rosandić, Dragutin (1972), *Metodički pristup romanu*, Republički prosvjetno-pedagoški zavod Sarajevo - Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo
15. Rosandić, Dragutin (2005), *Metodika književnog odgoja*, Školska knjiga, Zagreb
16. Rosandić, Dragutin (2013), *Obrazovni kurikulumi, standardi i kompetencije (s posebnim usmjerenjem na jezično-književno područje)*, Naklada Ljevak, Zagreb
17. Spahić, Vedad (2003), *Čitanka 4*, Sarajevo Publishing, Sarajevo
18. Visinko, Karol (2014), *Čitanje, poučavanje i učenje*, Školska knjiga, Zagreb
19. Visinko, Karol, Sanja Grkalić-Plenković (2023), *Hrvatski jezik u osnovnoj i srednjoj školi: Udžbenik za studente na školskoj praksi*, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka

INTERNETSKI IZVORI:

1. <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf>.
2. <http://kurikulum.ks.gov.ba/bs/dokumenti>
3. <http://sveske.ba/bs/issues>.

TEACHING METHODOLOGICAL APPROACH TO THE NOVEL *SKRETNICE* WITHIN THE COMMUNICATION CONTEXT

Summary:

This paper will problematize a teaching methodological approach to the novel *Skretnice*, in which the students' communication competencies are put in the foreground. This paper tries to show how in the modern teaching methodology of teaching literature the interpretation still occupies a special position by connecting the modern teaching methodological models and students' needs. In the process of the teaching methodological processing of the novel *Skretnice* by Jasmina Musabegović, we try to combine the elements of various methodical approaches: interpretation, a problematic, open teaching methodological approach. The goal is to elaborate a reading strategy and development of language skills/competencies: reading, speaking, listening and writing. The novel will be set as a literary template in the function of developing fundamental students' competencies, in which a teaching methodological interpretation of the novel will be further developed. We will direct the students' activities towards independent reading, research and writing about the topics and problems raised by the novel and its openness for cross-subject correlations.

Key words: teaching methodological; novel; communication; interpretation; competencies

Adresa autorice
Author's address

Edina Murtić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
edina.murtic@ff.unsa.ba